

BÖLÜM 3

“IUS NAUFRAGII” ve ORTA DÖNEM BİZANS DENİZ HUKUKUNDA BATAN GEMİNİN MALLARI

Emrullah KALELİ¹

IUS NAUFRAGII

Ortaçağ'da gemi yolculuğu ya da deniz taşımacılığı her ne kadar son derece riskli bir serüven olarak kabul edilse de Bizans İmparatorluğu'nun söz sahibi olduğu coğrafyadaki ticari faaliyetlerin önemli bir kısmı deniz yolu vasıtasıyla yapılmaktaydı. Bu coğrafyada korsanlık, deniz kazaları, şiddetli fırtına, aşırı sis ve diğer hava şartları yüzünden bir geminin yolculuğunu tamamlayamaması her zaman olasıydı. Buna karşılık, bir malın başlangıç noktasından varış mahalline kadar ulaştırılmasında olası risklere karşı geminin yükünü güvence ya da teminat altına alan kapsamlı bir hukuk sistemi veya yasalar bugünkü gibi henüz oluşmamıştı. Deniz taşımacılığıyla alakalı ulusal ya da uluslararası ölçekte bazı meseleler mevcut yasalara göre ilgili mahkemelerde çözülmeye çalışılmaktaydı. Bununla birlikte Bizans kanunlarının genelinde olduğu gibi, deniz hukukunda da yasaların yanında yerel uygulama ve geleneklerin de önemli bir yeri vardı ve ortaya çıkan sorunlar veya anlaşmazlıklar söz konusu geleneklere uygun olarak sonuçlanmaktaydı (Morris, 1992: 126; Mousourakis, 2003: 401-402; Penna, 2020: 60-61).

Ortaçağ deniz taşımacılığında sıkça karşılaşılan ve taraflar arasında çatışmalara yol açan mühim bir mesele de kazayı yapan veya muhtelif nedenlerden dolayı batan ya da hasara uğrayan bir gemideki malların mülkiyetinin kime ait olduğuyla ilgiliydi. Ortaçağ'da sıkça görülen bir uygulamaya göre batan ya da karaya oturan geminin kazaya uğradığı bölgenin sakinleri veya yöneticileri söz konusu gemiden kendiliğinden kıyıya vuran ya da emek sarf ederek çıkarabildikleri malları ele geçirme hakkına sahipti. Gemi enkazı kanunu ya da kurtarma hakkı anlamına gelen *ius naufragii* aslında bir kanun değil, bölgenin yerlilerine veya yöneticilerine geminin yüküne, enkazın kendisine ve hatta karaya çıkan tüm yolculara sahip olarak onları köleye dönüştürebilme hakkını veren eski bir gelenektir (Krey, 2019: 364; Lopez & Raymond, 2001: 304; Turan, 1958: 113; Verzijl, 1971: 84).

Esasında bir çeşit yağma olan bu geleneğin Hristiyan ülkelerde meşru bir da-

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, emrullah.kaleli@giresun.edu.tr

yağma edilen malların fazlasıyla tazmin edilmesi idi. Bununla birlikte eğer kazaya uğrayan gemi sahipleri yardım isterlerse, geminin veya malların kurtarılmasına yardım edenler için bir ödöl söz konusuydu. Bu ödölün miktarı kurtarma esnasında kurtarıcının harcadığı emek, göze aldığı riskler ve kazanın meydana geldiği bölgenin adetlerine göre değişmekteydi. Gerek kaza yapan gemicilere, yolculara ve onların mallarına zarar verilmemesi hususunda, gerekse de kurtarıcılarının mükâfatlandırılması konusunda Bizanslılar düzenlemeler yaparlarken denizcilikle ilgili meselelerde rehber olarak kabul edilen Rodos Deniz Hukukunu referans almışlardır. Ancak batan gemilerin mallarının yağmalanmasını önlemeye yönelik çıkartılan yasaların birçoğu Bizans tebaası olan deniz tüccarlarını koruma amacındaydı. Yabancılar ait batık veya hasarlı gemiler ise mallarıyla birlikte devletin hazinesine aktarılacak bir gelir olarak görölmeye devam etti.

Bununla birlikte deniz taşımacılığını yoğun olarak kullanan İtalyanlar ve haçlı devletlerinin Doğu Akdeniz'deki seyahat koşullarını iyileştirme girişimlerine bu bölgede ticari çıkarları bulunan Bizans Devleti kayıtsız kalmadı. Biraz da siyasi nedenlerden dolayı İtalyan devletleriyle yakınlaşan Bizanslılar onlara aralarında kurtarma hakkıyla ilgili hükümler bulunan bir dizi imtiyazlar verdiler. Bu arada diğer devletler de kendi aralarında antlaşmalar yaparak yasal soygunculuk olan batık gemi geleneğinin uygulamalarından muaf olmaya çalıştılar. Ancak imtiyazlar ya da karşılıklı sözleşmeler biçiminde sorunu çözen bu uygulamalar genellikle iki devlet arasında varılan mutabakatların neticesinde şekillenmişlerdi. Bu bağlamda ortak çıkarları söz konusu olduğu için Anadolu Selçuklu Devleti ve diğer Müslüman devletler de Hristiyanlar ile iş birliği yapmışlardır. Ancak antlaşması bulunmayan ülkelerin gemilerine bir kaza durumunda söz konusu kazanın meydana geldiği kıyılara hâkim devletler el koymaya devam etmişlerdir. Denize kıyısı olan ülkelerin bir araya gelmesi ve kazaya uğramış gemi sahiplerinin haklarını gasbeden uygulamaların herkes tarafından suç sayıldığı hükümlerin bulunduğu uluslararası deniz hukukunun oluşması ancak yüzyıllar sonra mümkün olabilmiştir.

KAYNAKLAR

- Ashburner, W. (2001). *Rhodian Sea-Law*. Edited from the Manuscripts. New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd.
- Bathurst, B. (2005). *The Wreckers: A Story of Killing Seas and Plundered Shipwrecks, from the Eighteenth Century to the Present Day*. Boston & New York: Houghton Mifflin Company.
- Benedict, R. D. (1909). The Historical Position of the Rhodian Law. *Yale Law Journal*, XVIII (4), 223-242.
- Cahen, C. (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. (Çev. Yıldız Moran). İstanbul: E Yayınları.
- Danielyan, E. L. (2011). Civilizational Factors of Armenian Sea Trade Development and the International Competition in the 17th Century. *21st Century: International and Analytical Journal*, 1 (9), 46-53.

- Ertekin, E. (2011). Akdeniz Dünyasının Bilinen İlk Denizcilik Kanunu: Rodos Avarya Kanunu. *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu – III: Mersin ve Doğu Akdeniz, Bildiriler Kitabı*, 7-8 Nisan 2011, (pp. 93-104).
- Everard, J. A. (2004). *Brittany and the Angevins: Province and Empire 1158-1203*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferrandiz, E. M. (2015). Shipwrecks and Roman Law: A New Perspective of Analysis of Submerged Worlds. *Beyond the Sea Symposium*, 30th May, 2015, Southampton.
- Forrest, C. (2010). *International Law and the Protection of Cultural Heritage*. London & New York: Routledge.
- Gofas, D. C. (1995). The Lex Rhodia de Iactu. In M. H. Nordquist & J. N. Moore (Eds.), *1994 Rhodos Papers: Entry Into Force of the Law of the Sea Convention* (pp. 29-43). Hague, Boston & London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Gümüş, Ş. Ö. (2012). Osmanlı Deniz Ticaretinde Hukuki Bir Sorun: Kaza Yapan Geminin Malları. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor / Edebiyat*, 18 (71), 113-126.
- Hunt, E. S. & Murray, J. M. (1999). *A History of Business in Medieval Europe, 1200-1550*. USA: Cambridge University Press.
- Ibn Cübeyr (1952). *The Travels of Ibn Jubayr, Being the Chronicle of a Medieval Spanish Moor Concerning His Journey to the Egypt of Saladin, the Holy Cities of Arabia, Baghdad the City of Caliphs, the Latin Kingdom of Jerusalem, and the Norman Kingdom of Sicily*, (Çev. Ronald J. C. Broadhurst). London: J. Cape.
- Kazhdan, A. P., Talbot, A.-M. M., Cutler, A., Gregory, T. E., & Sevchenko, N. P. (1991). *The Oxford dictionary of Byzantium*. New York: Oxford University Press.
- Khalilieh, H. S. (2019). *Islamic Law of the Sea: Freedom of Navigation and Passage Rights in Islamic Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Khalilieh, H. S. (2006). *Admiralty and Maritime Laws in the Mediterranean Sea (ca. 800-1500): The Kitab Akriyat al-Sufun vis-a-vis the Nomos Rhodion Nautikos*. Leiden & Boston: Brill.
- Krey, A. (2019). Henning II of Putbus, 'Piracy', the Qresund-fortresses and the Right of Salvage. In T. H. Holm, P. Höhn & G. Rohmann (Eds.), *Merchants, Pirates, and Smugglers: Criminalization, Economics, and the Transformation of the Maritime World (1200-1600)* (pp. 343-370). Frankfurt & New York: Campus Verlag.
- Kurtaran, U. (2017). I. Mahmud Dönemi'nde Avrupalı Devletler ile Yapılan Ticaret Antlaşmaları ile Verilen İmtiyazlara Dair Değerlendirmeler. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, 41, 219-256.
- Kurul E. (2014). Rodosluların Denizcilik Yasası. *Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, II, 527-549.
- Kurul E. (2015). Rhodos Denizcilik Yasaları: Tarihsel Süreç ve Kapsam. *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu*, 4-7 Kasım 2015, Antalya, ANTALYA, TÜRKİYE, 4-7 Kasım 2015, (pp. 519-532).
- Laiou, A. E. (2001). Trade with Christians and Muslims and the Crusades. In Angeliki E. Laiou & Parviz Mottahedeh (Eds.), *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, (pp.157-196). Washington D. C.:Dumbarton Oaks.
- Lopez, R. S. & Raymond, I. V. (2001). *Medieval Trade in the Mediterranean World: Illustrative Documents Translated with Introductions and Notes*, New York: Colombia University Press.
- Morris, R. (1992). *Dispute Settlement in the Byzantine Provinces in the Tenth Century*. In Wendy Davies & Paul Fouracre (Eds.), *The Settlement of Disputes in Early Medieval Europe* (pp. 125-147). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mousourakis, G. (2003). *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. London & New York: Routledge.
- Pagden, A. (2015). *The Burdens of Empire, 1539 to the Present*, USA: Cambridge University Press.
- Peacock, A. Ç. S. (2010). Kırırna Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası, (Çev. Murat Keçiş & Ali Mıynat). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29 (47), 243-265.
- Pearce, C. J. (2010). *Cornish Wrecking, 1700-1860: Reality and Popular Myth*. Woodbridge: The Boydell Press.

Tarih Araştırmaları IV

- Penna, D. (2012). *The Byzantine Imperial Acts to Venice, Pisa and Genoa, 10th - 12th Centuries, A Comparative Legal Study*. Groningen: Eleven International Publishing.
- Penna, D. (2020). Finders Keepers, Losers Weepers? Byzantine Shipwreck and Salvage in the Eleventh and Twelfth Centuries. In Louis Sicking & Alain Wijffels (Eds.), *Conflict Manegment in the Mediterranean and the Atlantic, 1000-1800* (pp. 43-66). Leiden & Boston: Brill Nijhoff.
- Pirene, H. (2013). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. (Çev. Uğur Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Samarrai, A. (1999). Arabs and Latins in the Middle Ages: Enemies, Partners and Scholars. In David R. Blanks & Michael Frassetto (Eds.), *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe: Perception of Other*, (pp. 137-145). New York: St. Martin's Press.
- Tai, E. S. (2012). The Legal Status of Piracy in Medieval Europe. *History Compass*, 10 (11), 838-851.
- Turan, O. (1958). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkmen, Z. (1995). Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, 6 (6), 325-341.
- Vasiliev, A. A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I. (Çev. Ali Müfid Mansel). Maarif Matbaası: Ankara.
- Verzijl, J. H. W. (1971). *International Law in Historical Perspective*, IV, Leyden: A. W. Sijthoff.